

POSTANAK SLOBODNJAKA U KRIŽEVA KOJ ŽUPANIJI

Mr. sc. HRVOJE PETRI

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofski fakultet, Sveu ilište u Zagrebu
Ivana Lu i a 3, HR- 10000 Zagreb
h.petric@inet.hr

Izvorni znanstveni lanak
Original scientific paper

Primljeno/*Recieved*: 30.08.2005.
Prihva eno/*Accepted*: 15.09.2005.

Prve skupine slobodnjaka u Križeva koj županiji, kao posebne grupe podložnika, javljaju se prvi puta u izvorima 1480. godine. Njihov je položaj bio druga iji od položaja kasnijih slobodnjaka jer im povlastice nisu bile nasljedne. Postanak nasljednih slobodnjaka u 17. stolje u je uglavnom bio povezan s naseljavanjem, odnosno, vlastelini su im morali dati povoljniji položaj jer je stalno postojala mogu nost da pobjegnu u susjednu Slavonsku krajinu (Varaždinski generalat) i ondje postanu krajišnici. Položaj slobodnjaka dobio je u nekim elementima ve krajem 17. stolje a javno-pravni karakter. Slobodnjaci su inili vojnu postrojbu svojeg vlastelina, odnosno vlastelinstva (banderium dominale). Hrvatski je sabor za vrijeme ratova donosio odredbe da vlastelinstva na kojima postoje slobodnjaci daju u vojsku odre eni broj slobodnjaka koji su sudjelovali u ratu kao vlastelinska postrojba i pod zapovjedništvom asnika koje je odredio njihov vlastelin. Položaj slobodnjaka se u 18. stolje u još više promijenio te je došlo do daljnjeg smanjenja njihovih izvornih povlastica.

Ključne riječi: Križeva ka županija, 17. stolje e, slobodnjaci, socioekonomska povijest

Ovaj rad nema ambicije sustavno ulaziti u sve segmente pojave slobodnjaka u Križeva koj županiji te njihovog daljnjeg složenog društvenog razvitka. Njegov je cilj samo upozoriti stru nu javnost na potrebu budu ih sustavnih istraživanja slobodnja ke problematike. Posebno je zanimljiva pojava slobodnjaka s nasljednim slobodnja kim statusom koja je rezultat pograni nosti Križeva ke županije koja se našla na granici habsburškog i osmanskog imperijalnog sustava.

Najstariji poznati slobodnjaci na prostoru Križeva ke županije javljaju se u registrima prihoda Zagreba ke biskupije još 1480. godine. Kao slobodnjaci su tada popisani dužnosnici seoskih op ina, seljaci koji su služili kao stražari, vlastelinski službenici, radnici na alodima i obrtnici. Na to je upozorio Josip Adam ek koji je izra unao da su tada u biskupskim provincijama Ivani u, azmi i Dubravi slobodnjaci držali 4 do 7 posto selišta.¹

Na vlastelinstvima Donji i Gornji Gradec slobodnjaci su 1512. bili oni podložnici koji su obavljali službe vratara, stražara, pastira, mlinara, kuhara, razli itih vrsta obrtnika i sl. Tada je na ovim vlastelinstvima slobodnja ki status imala oko petina podložnika, a i novodoseljeni podložnici su tri godine tako er imali status slobodnjaka. Isti udio

slobodnjaci su inili na vlastelinstvu Velika, tako er u Križeva koj županiji, a i tamošnji su slobodnjaci bili oni podložnici koji su obavljali specifi ne službe na vlastelinstvu. Nije poznato jesu li svi spomenuti slobodnjaci imali nasljedne povlastice, ali prema istraživanjima Josipa Adam eka, mogu e je utvrditi u drugim dijelovima hrvatskih zemalja da se tijekom 16. stolje a po eo stvarati *slaj podložnika koji su uživali slobodnja ke povlastice*. Izgleda da su u Križeva koj županiji tadašnji slobodnjaci još uvijek bili kmetovi oslobo eni feudalne rente ili njenih dijelova zbog obavljanja razli itih službi na vlastelinstvima. Oni su status slobodnjaka imali sve dok su obavljali službe na vlastelinstvu zbog kojih su bili oslobo eni od podavanja. Prema Josipu Adam eku *Nakon toga ponovo su davali rentu kao i drugi kmetovi. Slobodnjaci su, prema tome, bili kategorija seljaka privremeno oslobo enih rente.*²

U težnji da u pusta sela svojih posjeda privuku nove seljake, feudalci su im nudili i davali slobodnja ke povlastice. Ti preseljenici, uglavnom iz Slavonije pod osmanskom vlaš u i drugih krajeva, u najviše se slu ajeva, nisu htjeli naseliti kao kmetovi. Prema Josipu Adam eku, *Da bi došli iz Turske, a i bjegunce iz unutrašnjosti, pristali naseliti na njihove posjede, morali su im ponuditi povoljnije uvjete nego što su bili na starim*

1 Kaptolski arhiv Zagreb (KAZ), ACA 32/1; J. Adam ek, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stolje a*, Zagreb 1980., str. 423.
2 J. Adam ek, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, str. 423.-424., 697.

*vlastelinstvima. Kolonisti su mogli i postavljati uvjete, jer su ve inom bili slobodni ljudi. Na mnogim su mjestima kolonizaciju pomagali posebni ljudi, tzv. locatori. Oni su dovodili itave skupine naseljenika i za to dobivali povlastice.*³

Slavonci, ili kako ih izvori nazivaju *Slovinci*⁴, su se 1618. naselili u Lojnici i Peskovcu na vlastelinstvu Rakovec u Križeva koj županiji. Sa uvana je isprava o naseljavanju, a prema njoj je svaki slobodnjak morao pla ati dvije forinte u novcu te davati kvartu pšenice i zobi te jednu svinju. Nakon Lojnice i Peskovca slobodnja ki status su dobila i sela Radoiš e, Celni ani, Valeti i Gornji Brezani, naseljena Vlasima.⁵ Prema Josipu Adam eku: *Razlika izme u slobodnjaka i kmetova dolazila je do izražaja najviše u podru ju radne rente. Slobodnjaci nisu davali tlaku, ve su kao vojnici morali služiti u vlastelinskom banderiju. Svaki je slobodnjak u slu aju ratnog pohoda trebao o svom trošku služiti mjesec dana.* No, u 17. stolje u, na prostoru uz Varaždinski generalat, više se nisu vodile kontinuirane borbe s Osmanlijama pa je to vjerojatno bio razlog što su 1672. godine promijenjene dužnosti slobodnjaka na ovom vlastelinstvu. Njima su, uz vojnu službu, bile nametnute dužnosti poput prenošenja vlastelinske pošte i sigurnosnih poslova (*obrane me a vlastelinstva*). Slobodnjaci su na vlastelinstvu Rakovec izme u 1630. i 1672. godine imali udio od 30 do 39 posto.⁶

Jedan se slobodnjak spominje 1598. na vlastelinstvu Veliki Kalnik u Brezovici.⁷ Dvadesetih godina 17. stolje a pove ava se broj slobodnjaka na ovom vlastelinstvu. Godine 1618. u selima Ljubeš ica, Radoviši i i repino živjelo je pedesetak slobodnja kih obitelji.⁸

Najjužniji slobodnjaci u Križeva koj županiji su bili naseljeni na prostoru vlastelinstva Vrbovec. Slobodnjaci su bili naseljeni 1619. u Lipom Gaju, 1623. u Priližju, a kasnije i drugdje. Njihov je

položaj bio identi an onom na vlastelinstvu Rakovec. Razlika je bila ta što je dio vrbove kih slobodnjaka u drugoj polovici 17. stolje a morao pla ati visok nov ani inž te više nije vršio vojnu službu. Oni su 1672. inili 30 posto podložnika vlastelinstva, a specifi nost je bila ta da je jedna grupa slobodnjaka morala davati i jedan dan tlake mjese no.⁹

Najzapadniju skupinu slobodnjaka u Križeva koj županiji su, uz one na vlastelinstvu Rakovec, predstavljali i slobodnjaci u Negovcu. Obitelj Erdödy je sredinom 17. stolje a slobodnjacima i Vlasima naselila vlastelinstvo Negovca u Križeva koj županiji.¹⁰

Sli na je bila situacija na pograni nim vlastelinstvima Rasinji, Ludbregu, Kuzmincu, te posjedima Velikom Bukovcu i Martijancu, u sjevernom dijelu Križeva ke županije, gdje su slobodnjacima bila naseljena itava sela.¹¹ Tamo je tako er postanak slobodnjaka bio povezan s naseljavanjem, odnosno, vlastelini su im morali dati povoljniji položaj jer je stalno postojala mogu nost da pobjegnu u susjednu Slavonsku krajinu (Varaždinski generalat) i ondje postanu krajišnici.¹²

Položaj slobodnjaka je bio nasljedan, bili su vrlo brojna skupina podložnika na vlastelinstvima, a stupanj njihova *oslobo enja* od kmetskih tereta je svugdje bio razli it, *ali svagdje su ostajali podložnici svoje vlastele*.¹³

Obitelj Budor je posjedovala selo Obrež (Bollffganh aliter Ebres sive Jakusincz odnosno Ebres aliter Jakssincz Sz. Boffgganh).¹⁴ Plemi Ivan Budor¹⁵ je 1615. godine naselio skupinu seljaka u selo Obrež (kasniji Bolfan) i dao svakom kolonistu selište s 20 jutara oranice za koje je godišnje trebao pla ati 4 ugarske forinte, a seljaci su, kao slobodnjaci, po potrebi morali i i u rat.¹⁶ Uz to, bivši krajišnici iz vlaških sela koji su dobili položaj slobodnjaka, morali su, prema potrebi,

3 J. Adam ek, *Bune i otpori*, Zagreb 1986., str. 29.

4 *Slovinci* su bili doseljenici podrijetlom najvjerojatnije s prostora pod osmanskom vlaš u, no nije isklju eno da se radi o starim srednjovjekovnim slavonskim stanovnicima koji su se doseljavali sa zapada.

5 R. Lopaši , *Hrvatski urbari*, Zagreb 1894., str. 181.-184.; J. Adam ek, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, str. 698.

6 J. Adam ek, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, str. 698.

7 H. Petri , *Trgovište Brezovica u Križeva koj županiji*, *Cris*, god. VI, br. 1, Križevci 2004., str. 30.-31.

8 KAZ, ACA, 79/54; J. Adam ek, *Bune i otpori*, str. 21.

9 R. Lopaši , *Hrvatski urbari*, str. 390.-410.; J. Adam ek, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, str. 698.

10 Hrvatski državni arhiv (HDA), *Conscriptiones portarum*, Prot. IV, V-b; J. Adam ek, I. Kampuš, *Popisi i obra uni porezu u Hrvatskoj u XV. I XVI. stolje u*, Zagreb 1976., str. 441.-464.; J. Adam ek, *Bune i otpori*, str. 21.

11 U tijeku je izrada diplomskog rada studentice Jarmile Kaminsky (na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta) koja e prvi puta usustaviti i obraditi te usporediti slobodnja ke povlastice u Podravini.

12 J. Adam ek, *Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma*, *Ludbreg* (monografija), Ludbreg 1984, str. 93.-94.

13 J. Adam ek, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, str. 424.

14 HDA, Arhiv Budor, spisi od 5. ožujka 1614. i iz 1617. godine.

15 Géza Pálffy, Plemi ka obitelj Budor iz Budrovca u razdoblju od 15. do 18. stolje a, *Podravina*, br. 3, Koprivnica 2003., str. 33.-37.

16 HDA, Arhiv Vlastelinstva Rasinja, kut. 1.

obavljati vojnu službu i plaćati novac da u paušalnom iznosu.

Kada je grofica Suzana Ratkaj 1620. godine naselila pusto selo Apatiju, dogovoreno je da je ovo slobodnja ko selo moralo plaćati 27 dukata, 1 funtu voska, 1 kopuna i 6 jaja. Seljaci su te da e trebali rasporediti izme u sebe. Kolonisti su u slu aju potrebe morali davati vojnu službu i raditi u utvrđi. Kasnije je bilo ure eno da su u utvrđu Ludbreg morali nositi vodu i pripremati drva za vlastelinsku kuhinju.¹⁷

Sredinom 17. stolje a su pojedinci u slobodnja kom statusu zabilježeni u selu Drnje na Koprivni kom vlastelinstvu.¹⁸ Možda je pojavu slobodnjaka mogu e promatrati kao dio procesa ponovnog naseljavanja tog vlastelinstva, a pojedincima je slobodnja ki status vjerojatno bio davan kako bi ih se privuklo na ove prostore.

Slobodnjacima, naseljenima u pusto selo Globo ec, koprivni ki vicekapeten Lovro Jagati je 1663. godine nametnuo da su morali platiti zajedno ugarskih dukata, služiti oružjem kao i drugi slobodnjaci, a kada bi u ratu nešto zaplijenili, tre inu su morali dati Jagati u.¹⁹

Pri obnovi vlastelinstava Rasinja i Kuzminec dolazi do nametanja tereta kolonistima. Kolonisti koje je u dio Subotice naselio grof Tomo Erd dy 1615. godine, postali su slobodnjaci, a svaki je dobio selište s 12 jutara oranica. Naseljenici su prvih osam godina bili oslobo eni nov ane da e, a nakon toga je svaki morao plaćati 4 ugarske forinte godišnje. Drugi dio Subotice je naselio Stjepan Gereczy. On je slobodnjake 1616. godine, tako er, oslobodio svih podavanja, a zatim je svako selište trebalo plaćati godišnje 4 dukata i davati jednog ovjeka po potrebi za puškara.²⁰

Grofica Ana Elizabeta Moškon, supruga grofa Erbarda Auerspergera, izdala je u Samoboru ispravu kojom je 11. lipnja 1660. godine stanovnicima elekovca dala slobodnja ki status.²¹ Na po etku ovog dokumenta, koji je podijeljen u devet dijelova, grofica piše: *Dajemo na znanje po ovom našem listu vsem i vsakomu pred kojih svitli obraz donešen bude. Kako isti na vnoge velike molbe suplikatia i prošnje nam jur po vnogo krat u injene od naših vekive nih podložnikov*

Jellekova kih vsih jedinem zakonom, glede i njihovoga za sada siromaštva, straha i turskoga pregona; kojega vazdar nad sobom imaju, iz naše gospodske miloš e do naše takajše gospodske volje pod doli napisane konditie i moduš e pogodismo se.

Kao prvo, morali su na dan Sv. Martina biskupa *v dobroj po orsagu teku e monete dati položiti, kada naša volja bude, vogerskih dukat (vsaki dukat na sto novac broje i) dve sto i osamdeset pres vsakoga mantomentoma. Gde li bi re enih pinez, to je to tih dve sto i osamdeset dukat, na gore napisanih terminus to je to dan svetoga Martina ne mogli, ne hoteli, ili kim tem putom dati, položiti, i nabrojiti nam ili komu bismo mi zapovedali, odla ili; tako drugi taki dan budu nam re eni naši podložniki jellekova ki za takovo imenuvanih pinez nepolaženje vsi jedenem zakonom z dvojicam zaostajali.*

Drugo , da nam napotlam, kakoti svojoj zemaljskoj i vekive noj gospodi na znamenje gospodstva, vazdar iz kranjskoga i juna kog svojega pajdaša tretí del (koji najbolši bude) dužni i zavezani budu davati, i kamo naša volja bude dopremiti i dopeljati. Ako li što takvoga dobroga pajdaša, izvan gore re enoga našega dela tretoga imali i dobili, da budu dužni nam vazdar verno neg nikomu drugomu (ako bi naša volja bila vzeti) offeruvati i ponuditi, kakoti svojoj zemaljskoj gospodi. Ako li bismo mi ne hoteli re enoga nihovog pajdaša (izvan našega tretoga dela) imati i vzeti, onda budu mogli slobodno drugomu re eni svoj pajdaš dati i prodati, komu im volja bude.

U tre em se dijelu spominje to enje vlastelinskog vina. *Tretí , da našu ker mu polag artikulušev i orsa koga obi aja od dneva svetoga Jurja viteza, do dneva svetoga Mihalja arhan ela, verno marljivo i love ki (polag navade njihove dosih dob obderžavane) budu dužni deržati i naše vino to iti i doklam naše vino bude teklo, da nigdar zmed re enih naših podložnikov jellekova kih ne bude slobodan i nema od drugoga vina donašati ni ker mariti, niti svojega doma ega (ako bi gdo imal) za peneze to iti do tih dob doklam bude što našega vina na ker me davati. Ako li bi našega vina na ker me davati premankalo, onda z našim dopuš enjem i našega Rasinskoga officijala znanjem iz naše hasne budu mogli to iti. Gde li bi se*

17 HDA, Zemljorasteretno povjerenstvo, Consilium locumtenentiale regium Hungaricum, Departmentum urbariale, (dalje: CLRH IV/C), br. 61A; J. Adam ek, Ludbreg, n. dj., 90.

18 Npr. 1658. i 1659. spominje se slobodnjak Andrija Hus iz Drnja. Usp. J. Andritsch, Die Matrikeln der Universität Graz, knj. 2, str. 207., 213.

19 HDA, CLRH IV/C, br. 61.

20 HDA, CLRH IV/C, br. 78, 78A.

21 HDA, Spisi obitelji Inkej, Kut. 2.

koji izmed re enih jellekov anov nešel suprot ovomu punitomu hode i i ine i, od nas, ili od našega rasinskog officijala polag našega razlu enja ho e kaštigan biti.

Pod etvrtom to kom obra uje se odnos prema poglavaru pa piše *da poglavaru svojemu koga im mi damo odlu imo ili podložimo dostojno vazdar poštenje, pokornost i podložnost skazuvati imaju, i vsem dugovanju pravi nom, koje bi na kakovu našu škodu ne bilo, ili napotlam biti ne moglo vsi jedinem zakonom pokorni podložni budu.*

Još uvijek je postojala protuturska utvrda. *Peti, da kaštel kateri je na njihovu najveću obrambu v sem i ze vsim tomu potrebno bude, marljivo, dobro, jako, i snažno popravljati i v redu dobrom držati i terditi budu dužni i zavezani. A što se naših doma ih zemalj i senokoš, koje su do sih dob za nas delane i košene dostoji, one budu na našoj gospodskoj volji stale i mi ho emo s nimi razlu iti i obernuti kako i kamo naša gospodska volja bude.*

O trgovini govori šesti dio *da tergovinu i maltu koju su do sih dob za nas zbirali posom soga verno takajše i marljivo imaju zbirati i pineze zebrane, nam ili našem rasinskom officijalu, ili komu bismo, i kada bismo mi zapovidali pravi no davati. Ako li bi pako na re ene malte od koga polag navade i obi aja dosih dob obderžana, kakovu drugu parteku za re enu maltu vzeli i to nam polag svoje vernosti budu dužni vse pravi no napervo donesti i dati.*

Sedmi. Ako bismo mi kada doli v re ene Jellekovce došli ili naše ljude i sluge po našem poslu hode e doli poslali da budu dužni i zavezani re eni Jellekov ani nam i nešem ljudem i njihovim slugam i konjem vazdar za dobar kvarter i hranu dostojnu preskrbeti i provideti.

Osma odredba govori o vojnoj službi. *Ako bi nam kada bilo potrebno na kakov naš put ili koju drugu našu potrepštinu, dobro oboružaneh, friškeh i jakeh deti ev z nami imati, ili kamo po našem poslu i potrepš ine poslati, do nekuliko vremena, da nam budu dužni tako dobro spravneh, jakih oboružaneh i friških deti ev kuliko nam bude potrebno na našu službu i potrepš inu, kada*

budemo mi zapovidali i pisali, ili zapovidali ili pisati u inimo, da nam imaju i zavezani budu vazdar poslati.

U posljednjem, devetom, dijelu dokumenta piše *gde li bi napotlam re eni naši podložniki Jellekova ki ovim gore napisanim konditiam za dosta v inili i pri njih ne obstati hoteli, nego koteru v em v tom prekeršili i zbuntuvali, tako ipso facto iz ove naše gospodske miloš e budu ispadali, i na svoj prvi stališ v kojem su prešestna vremena bili, imaju se povernuti. Zverhu kojega dugovanja desmo im ov naš otvoreni list pod našu pe at i ruke naše podpisanje za prišastne tverdnosti radi.*²²

Ukoliko sažmemo ove podatke, vidimo da je Ana Elizabeta Moškon slobodnjacima iz elekovca odredila da im je paušalna nov ana da a bila 280 ugarskih dukata, a uz to su morali to iti vlastelinsko vino, ubirati maltu, brinuti za elekove ku utvrdu, davati hranu vlastelinu kada je dolazio u njihovo selo i i i, po potrebi, s vlastelinskim banderijem u rat.²³

Barbara Bednyey je selo Cvetkovec naselila kolonistima, koji su 1662. godine dobili slobodnja ki status. Svaki slobodnjak je dobio selište i osam jutara oranica s livadama koje su trebale davati 6 vozova sijena. Od svakog selišta trebali su pla ati 4 forinte.²⁴

Tijekom prve polovice 17. stolje a dolazi do obnove naseljenosti sela Tor eca, koji se, koliko je to za sada poznato, spominje od 1643. godine.²⁵ Koloniste je u Tor ec, koji se tada nazivao Donji Tor ec, naselio sredinom 17. stolje a plemi Bo kaj. On je svakom kolonistu dao 8 jutara oranice, a sve ostalo, tj. druge oranice, livade, šume i pašnjake, držali su dijelom preko Drave, a dijelom na podru ju Vojne krajine. Bo kaj je kolonistima dao status slobodnjaka.²⁶

Sa uvan je zemljišnik (urbar) izme u vicekapetana Nikole Makara²⁷ s podložnicima u Tor ecu od 12. srpnja 1665. godine.²⁸ Tor anci su Makaru bili dužni davati podavanja svake godine *doklam mira z Turci bude*. Ako bi došlo do prekida mira, regulirano je da se napravi nova pogodba, ali dogovoreno su Tor anci morali izvršavati. Stanovnici Tor eca su morali:

22 Isto.

23 HDA, Obitelj Inkey, kut. 1.

24 HDA, Arhiv Vlastelinstva Rasinja, kut. 5.

25 NAZ, KVR, Prot. 4/IV, 92.

26 J. Adam ek, Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma, n. dj., 91.

27 O Nikoli Makaru opširnije u: R. Horvat, Hrvatska oporuka Nikole Makara od god. 1671., VZA, XV, Zagreb 1913., 203.-214. Nikola Makar je najvjerojatnije bio podrijetlom iz Varaždina.

28 HDA, KAZ, Acta Capituli antiqua, f. 60, n. 41.

1. svake godine davati dva dana po etrdeset kosaca
2. po etrdeset žetelaca na dva dana za pšenicu
3. isti broj žetelaca za hajdinu
4. isti broj žetelaca za proso
5. na dan Sv. Martina (11. studenoga), kao kolektivnu da u, pla ati 100 talira, davati 35 kopuna svake godine oko Martinja ili Miholja
6. davati 35 pili a *kojeh ez leto da bude moja dva meseca a njihova pako trejti*
7. desetinu svih žitarica *da ono k sudecu zvoze i da se ondi zmlati i vu Kuzminec dopela u vlastelinov kaštel*
8. *da bi kakvoga hudodelnika vulovili da su ga dužni vu kaštel kuzminski dopeljati*
9. *ako bi kada vulovili sužnja da su ga dužni vu kaštel moj dopeljati i zapitek suproti tomu ho e se dati*
10. *ove težake koje su dužni davati da imaju rano dohajati okolu ore šeste ali sedme imanja i vsakoja kvu obrambu da su oboružni dužni dojti i braniti.*²⁹

Vlastelin je stanovnicima Tor eca nametnuo pla anje kolektivne da e od 100 talira. Novo i neuobi ajeno podavanje za slobodnjake je bila tlaka. Tor ec je trebao dva puta godišnje davati 40 kosaca, dva puta po 40 žetelaca za pšenicu i dva puta po 40 žetelaca hajdine i prosa. Osim toga, podložnici su trebali davati 35 kopuna i 35 pili a te desetinu svih žitarica.³⁰

Stanovnici Tor eca su pružili otpor tim teretima koje im je nametnuo Makar pa je on od 1669. do 1674. godine protiv njih vodio parnicu,³¹ ali slobodnjaci iz Tor eca nisu se pomirili s novim teretima pa su nastavili borbu. Problem je najvjerojatnije bio i to što su Tor anci, osim spomenutog, morali vlastelinu predavati eventualne zarobljenike i dolaziti naoružani radi obrane imanja, kao i svake druge obrane, s ime stanovnici Tor eca nisu bili zadovoljni.

Na velikobukove kim posjedima feudalna podavanja slobodnjaka iz Sv. Petra i Novog Sela bila su odre ena ispravama o naseljavanju i urbarom iz 1643. godine. Svaki slobodnja ki posjed u Novom Selu trebao je godišnje platiti 4, a u Sv. Petru 6 rajnskih forinti slobodnja kog inža. Ta

je nov ana da a bila 4-6 puta ve a od one koju su pla ali kmetovi. Slobodnjaci nisu morali obavljati tlaku, a svako je selište moralo davati samo 4 radnika. Oni su sudjelovali u vlastelinskom lovu, prenosili vlastelinsku poštu, obavljali službu tekli a, a u slu aju potrebe išli su u rat. Povrh toga, svako je slobodnja ko selište moralo davati vlastelinu 2 kopuna, 2 kokoši, 12 jaja i jednu svinju.³²

Prema urbaru iz 1696. godine slobodnjaci iz ernoglavca pla ali su godišnje 30 forinti, iz Duge Rijeke 36, iz Ivanca 28 i iz ukovca 36 forinti. Tijekom 17. stolje a Vlasi, naseljeni u Prkosu, pla ali su 18 forinti i 75 denara, a slobodnjaci iz Mikševog Sela 15 forinti i 75 denara.³³

Položaj slobodnjaka po pojedinim posjedima neznatno se razlikovao. Na svim su mjestima pla ali visoku nov anu da u koja je iznosila 4-5 forinti po selištu, ali su mnoga sela pla ala i u paušalnom iznosu. Slobodnjaci nisu davali tlaku. Njihova je osnovna služba trebala biti vojni ka služba u vlastelinskom banderiju. Ali kako u 17. stolje u više nije bilo velikih vojnih operacija i ratova, feudalc i su slobodnjacima postepeno nametali i druge službe, kao što su stražarenje, prenošenje vlastelinske pošte, sudjelovanje u lovu, obavljanje razli itih poslova u kaštelima i tvr avama itd. Slobodnjaci nisu bili slobodni seljaci. Oni su, jednako kao i kmetovi, bili podložnici svoga vlastelina. Njemu su morali služiti i davati nov anu rentu. Njihov položaj, uzeto u cjelini, bio je znatno bolji od položaja kmetova.³⁴ Vlastelin je nad slobodnjacima imao sudsku vlast, a *najvažnija slobostina po kojoj su se razlikovali od kmetova sastaojala se u tome da nisu morali davati poljoprivrednu tlaku.*³⁵

Kmetovi su imali razli it položaj od slobodnjaka. Npr. u urbaru za spomenuti Veliki Bukovec iz 1643. godine vidi se da je tlaka bila osnovni feudalni teret kmetova. Svaki kmet je tjedno morao davati 2-3 dana tlake sa stokom ili ru no. U doba najve ih poljoprivrednih radova (od Petrova do Miholja) trebali su kmetovi raditi 3, a preko zime i u prolje e (od Miholja do Petrova) 2 dana tjedno. Osim tlake, svaki je kmetski posjed morao vlastelinu davati godišnje 1 kabao zobi i isto

29 Postoji i prijepis ovog urbarskog sporazuma s podložnicima Tor eca, koji je napravljen krajem 18. stolje a, a uva se u HDA, Vlastelinstvo Rasinja, kut. 1.

30 R. Lopaši , Hrvatski urbari, Zagreb 1894., 407.-408.

31 Arhiv HAZU, D-LXXV-62, D-LXXVIII-84, 2, 27.

32 R. Lopaši , Hrvatski urbari, n. dj., 299.-305.

33 J. Adam ek, Ludbreg, n. dj., 90.

34 J. Adam ek, Ludbreg, 94; J. Adam ek, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stolje a*, Zagreb 1980.

35 J. Adam ek, Bune i otpori, str. 29.

toliko prosa, 4 kokoši i 12 jaja. Nov ana da a po selištu iznosila je 1 rajnsku forintu godišnje.³⁶

Položaj slobodnjaka dobio je, u nekim elementima, ve krajem 17. stolje a javno-pravni karakter. Slobodnjaci su inili vojnu postrojbu svojeg vlastelina, odnosno vlastelinstva (*banderium dominale*). Hrvatski je sabor za vrijeme ratova donosio odredbe da vlastelinstva na kojima postoje slobodnjaci, daju u vojsku odre eni broj slobodnjaka. Smatralo se da su vlastelinstva sa slobodnjacima i predijalcima (*dominia banderiatia*) dužna opremiti i poslati svoje postrojbe u zemaljsku vojsku.³⁷

U prvoj polovici 18. stolje ana nametnute su neke nove dužnosti ovdašnjim slobodnjacima. Slobodnjaci iz Botova i Tor eca bili su prisiljeni prodavati vlastelinsko vino. elekov anima je pove an podvoz na duge relacije, a od ranije su morali s polja voziti u spremište vlastelinske žitarice.³⁸ Iako se može pretpostaviti da su slobodnjaci u pravilu bili bogatiji seljaci (s ve im posjedima), u Podravini to nije važno. U mnogim selima, primjerice elekovcu, Tor ecu, Botovu itd., držali su posjede samo s 2-3 jutra oranica. Me u njima je op enito prevladavao sitni selja ki posjed. Slobodnjaci, prema tome, nisu inili posebnu imovnu kategoriju seljaka.³⁹

Tijekom prve polovice 18. stolje a nastale su promjene u položaju slobodnjaka glede poreznih podavanja. Slobodnjaci iz Tor eca sve do 1727. godine nisu pla ali porez. Te je godine Hrvatski sabor donio odluku da se i oni podvrgnu poreznim teretima. Povodom toga žalili su se da *zvun grunta (ku e i oku nice) na podru ju orsaga* nemaju ništa, jer se njihova *polja, senokoše i gorice* nalaze na *vugarske i generalie strani* (tj. na podru ju Ma arske - možda legradski posjedi te na podru ju Vojne krajine - najvjerojatnije oko Drnja). Ako im se nametne porez, oni e, prijetili su, odseliti u Vojnu krajinu kako više ne bi bili dužni pla ati ni Kraljevini ni vlastelinu, ali do toga nije došlo.⁴⁰

Neki su slobodnjaci sudjelovali u ratu kao vlastelinska postrojba i pod zapovjedništvom asnika koje je odredio njihov vlastelin. Pa su tako, primjerice, po etkom 18. stolje a sudjelovali u ratu protiv Rakoczyjevih pobunjenika u Ma arskoj.⁴¹ Kako se znalo da e Osmanlije 1738. godine nastaviti rat (nakon 1737.), kralj Karlo je zamolio da se hrvatska vojska povisi na 7000 vojnika, me u kojima su bili slobodnjaci⁴², za novi rat 1741.-1748. Izgleda da su se banderijalci-slobodnjaci borili u Italiji, Bavarskoj, eškoj i Belgiji. Ban je 1748. godine pisao Hrvatskom saboru o junaštvu vojske koja se uskoro vra ala u domovinu. Prigodom detaljnih uputa o nova enju u pojedinim selima banske Hrvatske spominje se nekoliko slobodnja kih sela.⁴³ Vrlo složene promjene u položaju slobodnjaka tijekom 18. stolje a trebalo bi u budu nosti zasebno obraditi.⁴⁴

Slobodnja ke povlastice je dobivalo i vlaško stanovništvo koje se, tako er, naseljavalo na vlastelinstvima u Križeva koj županiji, no ta problematika zaslužuje zasebnu obradu. Prema Josipu Adam eku: *Izme u njih i slobodnjaka postojale su i razlike. Slobodnjaci su u pravilu odmah postajali držaoci zemljišnog posjeda (selišta), dok vlasi kao sto ari te posjede nisu uzimali. Oni su zbog toga bili pokretniji i spremni da, im im ne odgovaraju uvjeti, odsele. Zbog toga feudalski vlasima nisu mogli nametati veliku nov anu da u kao slobodnjacima. Vlasli kao posebna skupina podložnika na vlastelinstvima po inju nestajati još u 17. st. Dio je preselio u Vojnu krajinu, a dio je integriran me u seljake.*⁴⁵

Iako skupine slobodnjaka, kao posebne grupe podložnika, postoje još od kraja 15. stolje a, njihov je položaj bio druga iji od položaja kasnijih slobodnjaka jer im povlastice nisu bile nasljedne. Postanak nasljednih slobodnjaka u 17. stolje u je, uglavnom, bio povezan s naseljavanjem, odnosno, vlastelini su im morali dati povoljniji položaj jer je stalno postojala mogu nost da pobjegnu u susjednu Slavonsku krajinu (Varaždinski generalat) i ondje postanu krajišnici. Iako su slobodnjaci imali važnu

36 R. Lopaši , Hrvatski urbari, Zagreb 1894., 300.-302.

37 J. Adam ek, Ludbreg, 119.

38 HDA, Acta Commissionalia, Prot. 8/XI, 285, 292.-293., 359., 691.

39 J. Adam ek, Ludbreg, n. dj., 94.

40 KAZ, Acta Capituli saec. XVIII, sv. 10, br. 20; sv. 8, br. 33.

41 J. Adam ek, Ludbreg, n. dj., 119.

42 ZHS, IV, 101.

43 ZHS, V, 285.

44 Ta problematika tek eka sustavnu obradu. Ona nije našla mjesto ni u sažetoj obradi društvene i gospodarske povijesti sjevernohrvatskih zemalja u 18. stolje a. Usp. J. Adam ek, Ekonomsko-društveni razvoj u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. st. u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do po etka 20. stolje a* (ur. M. Gross), Zagreb 1981., str. 59.-82.

45 J. Adam ek, Ekonomsko-društveni razvoj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 16. i 17. stolje u, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do po etka 20. stolje a* (ur. M. Gross), Zagreb 1981., str. 32.

ulogu u organiziranju hrvatske zemaljske vojske, feudalci su u 18. stolje u, naro ito u razdoblju kada nije bilo ratova, nastojali izmijeniti njihov položaj. Njima zapravo, osim pri nekim sve anostima, nisu mnogo trebali podložnici koji su vojnu dužnost imali kao gotovo osnovnu dužnost. Time se položaj slodnjaka u 18. stolje u znatno razlikovao od onoga po etnoga u 17. stolje u.

Summary

The Origin of the Freemen (*libertinus*) in The County of Križevci

Key words: the County of Križevci, 17th century, freemen (libertinus), socioeconomic history

The first groups of freemen (*libertinus*) in the County of Križevci appear for the first time as special groups of subordinates in the sources of 1480. Their position was different from that of the later yeomen because their privileges were not heritable. The origin of the heritable freemen in the 17th century was mostly related to settlement, which means that the noblemen had to offer them a more favourable position, because there was always

the possibility for them to escape to the neighbouring Slavonia Military Frontier (Generalate of Varaždin) and become borderers. The position of the yeomen gained in some elements already by the end of the 17th century a public-legal character. The freelancers formed the military units of the nobleman and his feudal estate (*banderium dominale*). In war times the Croatian Parliament (Diet) passed regulations that the feudal estates on which there are freemen must give to the army a certain number of yeomen. Those yeomen participated in the war as a nobleman's army and under the command of the officer appointed by their nobleman. The position of freemen transformed even more in the 18th century, when their original privileges were further reduced. (Translated by Marina Bertovi)

